

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.24

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Бенедик Я.С.,

аспірант кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена оглядові процесу становлення системи міжнародних організацій, які опосередковують співробітництво держав щодо відновлюваної енергетики. Визначені загальні тенденції, що сприяли створенню або залученню до діяльності тих чи інших міжнародних організацій проблем відновлюваної енергетики.

Ключові слова: міжнародне співробітництво у сфері відновлюваної енергетики, міжнародно-правове регулювання питань відновлюваної енергетики, міжнародні організації у сфері відновлюваної енергетики.

Бенедик Я.С. / ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МЕХАНИЗМА СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ В СФЕРЕ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Статья посвящена обзору процесса становления международных организаций, которые опосредуют сотрудничество государств касательно возобновляемой энергетики. Определены общие тенденции, которые сопутствовали созданию или вовлечению в деятельность международных организаций проблем возобновляемой энергетики.

Ключевые слова: международное сотрудничество в сфере возобновляемой энергетики, международно-правовое регулирование вопросов возобновляемой энергетики, международные организации в сфере возобновляемой энергетики.

Benedyk Ya.S. / GENERAL TENDENCIES OF THE ORGANIZATIONAL COMPONENT FORMATION IN THE INTERGOVERNMENTAL RENEWABLE ENERGY COOPERATION MECHANISM / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

The aim of global transition towards renewable energy in the context of numerous problems, which are on the stake of worldwide concern, is obvious nowadays. In this way, such situation requires the comprehensive approach and the complex of homogeneous effective measures that must be implemented at the international level. Such efforts could be completely insufficient without permanent and strictly coordinated system of international institutions, among which international intergovernmental and nongovernmental organizations are playing the leading role.

The article examines the dynamic of international organization's system formation. It deals with general trends that contributed to the establishment or the involvement in day-to-day activities of certain international organizations renewable energy issues.

Generally it is worth to admit that the international attention to the area of renewables was determined mainly through environmental and energy factors that subsequently led to the implementation of various economic initiatives in the context of sustainable development, the targets of which must be unavoidably reached by the present human generation.

Thus, while the majority of international organizations shifted to the renewable energy issues through environmental or energy aims (via direct statutory provisions or indirectly – without clear indication of such authorities – the so-called implied powers), the others, mainly in the last decade evolutionary grew in the borders of the proper renewable energy area like the International Renewable Energy Agency.

In the result the complex, decentralized and fragmented system of international institutions, which directly or indirectly influence the international cooperation in the field of renewable energy, has been created. Its structure, content, the peculiarities of each component activity should be further studied.

Key words: international cooperation in the field of renewable energy, international legal regulation of renewable energy, international organizations in the field of renewable energy.

Необхідність глобального переходу до відновлюваної енергетики, що обумовлена численними проблемами екологічного, енергетичного та економічного характеру, вимагає всеосяжного підходу та реалізації одноманітних у своєму прагненні, ефективних заходів, які в першу чергу повинні здійснюватися на міждержавному рівні. Однак розглянуті відносини не можуть знайти своєї належної реалізації за допомогою дво- або багатосторонньої взаємодії країн, якщо така взаємодія не матиме постійної і структурованої основи. Огляд послідовності створення міжнародних організацій, дослідження умов та тенденцій, які панували та передували оформленню тієї чи іншої інституції дасть змогу найбільш повно дослідити механізм взаємодії міжнародних акторів у сфері відновлюваної енергетики в його динамічно-просторовій якості.

Слід відзначити, що формування інституційного механізму відбувалося досить стихійно, часто фрагментовано, що на сьогодні є підставою для численних дискусій щодо

того, як оптимізувати існуючу систему так, щоб функції різних інституцій не накладалися одна на одну [1, с. 2-3, 19-22; 2, с. 27-28]. Слід також зазначити, що ті чи інші елементи розглядуваної нами системи не належать до єдиної сфери міждержавного спілкування, більш того, для переважної більшості таких інституцій притаманним є еkleктичний характер діяльності, адже реалізація різноманітних статутних завдань може вимагати залучення інструментів та засобів, що лише опосередковано стосуються виконуваних ними функцій. Безсумнівим є той факт, що в умовах сталого розвитку діяльність міжнародних інституцій набула комплексного багатоаспектного характеру.

Концентрація пильної уваги міжнародних організацій на тих чи інших аспектах співробітництва у сфері відновлюваної енергетики мала похідний еволюційний характер та обумовлювалася переважно природоохоронними або енергетичними факторами. Таким чином, констатувати факт кінцевого оформлення міжнародного організацій-

ного механізму в сфері відновлюваної енергетики, можна, звісно досить умовно, оскільки уявляється неможливим всеціло охопити різноманіття політичних чинників, що опосередковували створення тих чи інших інституцій міжнародного характеру. Однак, не дивлячись на це, можна виділити дві тенденції, які характеризують цей процес: перша позначила формування сукупності міжнародних організацій, що спрямовували свою діяльність на досягнення різноманітних природоохоронних цілей; друга – відзначила процес становлення власне міжнародної інституційної енергетичної конструкції, функціонування організаційних складових якої з часом почало охоплювати також деякі аспекти міжнародної співпраці щодо відновлюваної енергетики, однак мало так само субсидіарний характер щодо першочергових завдань.

В таких умовах утворилася низка міжнародних установ, що опосередковано зверталися до необхідності впровадження відновлюваних технологій задля досягнення власних організаційних цілей. З плином часу виявилась потреба в такій організації, яка б не тільки уособлювала центр міждержавної кооперації у сфері відновлюваної енергетики, але й могла здійснити вагомий внесок у справу оптимізації діяльності системи існуючих міжнародних установ таким чином, щоб забезпечити цілеспрямовану, ефективну, гомогенну співпрацю держав, інших міжнародних акторів, а також приватних осіб щодо впровадження відновлюваної енергетики задля сталого екологічного, енергетичного та економічного майбутнього.

Керуючись цим, серед міжнародних міждержавних організацій у сфері відновлюваної енергетики можна виокремити ті, діяльність яких щодо відновлюваних джерел енергії еволюціонувала переважно крізь призму природоохоронних завдань (деякі спеціалізовані установи та програми ООН), міжнародні організації паливно-енергетичного комплексу (ОПЕК, МЕА), а також організації, які спеціалізуються винятково на відновлюваних джерелах енергії (IRENA, ITER). Активне створення більшості таких інституцій розпочалося у 1980-х роках [3, с. 10], в той же час виникнення вузькоспеціалізованих установ у сфері відновлюваної енергетики припадає на 2000-ні роки [4; 5; 6].

Ряд спеціалізованих установ ООН почали приділяти увагу екологічній проблематиці в 1950-ті – на початку 1960-х років у контексті своєї основної профільної діяльності. Умовно їх можна розділити на три групи: економічного (ФАО, ІКАО, ІМО, ВМО), соціального (ВОЗ) та культурно-гуманітарного (ЮНЕСКО) характеру [7, с. 486-487].

На створення та визначення напрямів міжнародно-правової охорони навколишнього середовища в діяльності ООН вплинула прийнята Генеральною Асамблеєю ООН низка резолюцій, у тому числі резолюція №1831 (XVII) «Економічний розвиток та охорона природи» від 18 грудня 1962 року [8, с. 51-52]. Зокрема, у вказаному документі зазначається, що «природні ресурси, флора та фауна можуть бути надзвичайно важливими для подальшого економічного розвитку держав та корисними для їхнього населення» [9]. Це положення слугувало утвердженням впевненості в тому, що будь-який економічний прогрес має відбуватися нерозривно з діями, спрямованими на захист природи.

За таких умов у 1965 році Резолюцією Генеральної Асамблеї № 2029 (XX) було затверджене рішення щодо об'єднання Розширеної програми технічної допомоги та Спеціального фонду в Програму розвитку ООН (ПРООН) з метою «надання допомоги для підтримки і доповнення національних зусиль країн, що розвиваються, у вирішенні найбільш важливих проблем їхнього економічного, в тому числі й промислового розвитку» [10]. ПРООН, співпрацюючи з людьми на всіх рівнях суспільства, з метою надання допомоги у побудові націй, що могли б ефективно

протистояти кризам, стимулює та підтримує такий розвиток, який би слугував на користь покращення якості життя кожного [11]. Відповідно до Стратегічного плану на 2014-2017 роки діяльність ПРООН спрямовується на впровадження шляхів до сталого розвитку (включаючи сталий доступ до енергії та підвищення енергоефективності); побудову та зміцнення інклюзивного ефективного демократичного управління; досягнення такої еластичності (стійкості) в розвитку (resilience-building), яка б створювала можливості для швидкого та ефективного відновлення у зв'язку з можливими кризами, зумовленими тими чи іншими конфліктними ситуаціями або стихійними лихами [12].

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була створена у 1972 році [13] за результатами Стокгольмської конференції щодо питань навколишнього середовища. ЮНЕП реалізує діяльність за шістьма наскрізними тематичними пріоритетами: зміна клімату; стихійні лиха та конфлікти; управління екосистемами; екологічне управління; шкідливі речовини та небезпечні відходи; ефективність використання ресурсів – стале споживання та виробництво. У сфері пом'якшення змін клімату Програма надає підтримку державам щодо переходу до більш енергоефективних практик використання та збереження енергії щодо експлуатації чистих енергетичних ресурсів, фокусуючись на відновлюваній енергетиці та оптимізованому управлінні земельними ресурсами [14].

Діяльність численних спеціалізованих установ ООН, серед яких ЮНЕСКО (Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури), ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) та ЮНІДО (Організація об'єднаних націй з промислового розвитку), опосередковує ті чи інші аспекти міждержавної взаємодії у сфері відновлюваної енергетики. Незважаючи на те, що первісне призначення таких організацій не було пов'язане з природоохоронними цілями, з часом їхня діяльність набула більш екологічно орієнтованого характеру.

Особливої уваги в межах системи ООН заслуговує Механізм «ООН-Енергетика», започаткований у 2004 році в якості інструмента, покликаного забезпечити узгодженість діяльності організацій ООН у вказаній сфері та надавати підтримку державам щодо переходу до сталої енергетики. Діяльність Механізму здійснюється за трьома напрямами-кластерами, кожен з яких реалізується з двома організаціями ООН на чолі: доступ до енергії (Департамент економічних та соціальних відносин ООН та ПРООН за підтримки Світового банку); відновлювана енергетика (ФАО та ЮНЕП за підтримки ЮНЕСКО); енергоефективність (ЮНІДО та МАГАТЕ) [15].

В той же час слід зазначити, що перехід до відновлюваної енергетики, низьковуглецевої економіки неможливий поза діяльністю міжнародних фінансових інституцій. Зокрема, у доповіді Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, представлений до шістдесят шостої сесії Генеральної Асамблеї, та присвяченій просуванню нових та відновлюваних джерел енергії, зазначалося, що міжнародні фінансові інституції продовжують відігравати важливу роль щодо мобілізації ресурсів для стимулювання відновлюваної енергетики [16, с. 17-18]. Ключову роль в такій діяльності в межах ООН відіграє група Світового банку, що об'єднує декілька спеціалізованих установ, діяльність яких у сфері захисту навколишнього середовища складає один із шести головних принципів місії Світового Банку стосовно зменшення бідності та досягнення сталого розвитку [17, с. 488]. Саме за ініціативою останнього в 1991 році в якості експериментальної програми створюється Глобальний екологічний фонд, який у 1994 році був реорганізований у самостійний фінансовий механізм для надання грантів та кредитів державам з метою реалізації проектів, спрямованих на вирішення глобальних екологіч-

них проблем (ГЕФ) [18, с. 11-12]. Сьогодні ГЕФ виступає в якості фінансового механізму реалізації Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття, Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі, Мінаматської конвенції про ртуть і т.д.

Таким чином, слід зазначити, що діяльність розглянутих інституцій системи ООН, пов'язана з тими чи іншими аспектами використання відновлюваних джерел енергії, мала похідний характер стосовно їхніх первісних функцій. Такій інтеграції здебільшого сприяла природоохоронна акцентуалізація діяльності вказаних установ, в межах якої відновлювані джерела енергії розцінювалися в якості екологічно виправданої альтернативи традиційній енергетиці, а пізніше – потенційного інструмента реалізації сталого розвитку.

Вказуючи на етапи морфогенезу глобальної енергетичної архітектури, Т. Ван де Граф виокремлює чотири фази [19, с. 44-63]. Перша відзначалася заміщенням нафтою вугілля як домінуючого комерційного палива в глобальній системі енергоспоживання, що крім усього вперше почало продаватися у великих обсягах за кордон. Ринки енергоносіїв мали олігополістичний характер, на яких переважна частина загальної обсягу продажу продукту припадала на компанії американського та західноєвропейського походження (звідси ера «Семи сестер»).

На другій фазі домінуючу ринкову позицію отримали країни-виробники нафти. Цей етап ознаменував створення в 1960 році Організації країн-експортерів нафти, а також у 1968 році – Організації арабських держав-експортерів нафти. Виникнення останньої стало прямим результатом третьої Арабсько-Ізраїльської війни у червні 1967 року. В подальшому радикальні політичні настрої членів об'єднання, зокрема, щодо використання нафти в якості політичної зброї, призвели до нафтової кризи 1973 року, спусковим гачком для якої стала IV Арабсько-Ізраїльська Війна Судного дня, Жовтнева війна. Одночасно у 1961 році відбувається реформування Організації європейського економічного співробітництва, що результувало створення Організації економічного співробітництва та розвитку, яка об'єднала навколо себе провідних держав-споживачів нафти. Таким чином, цей період позначений формуванням первісних та найбільш впливових елементів глобальної енергетичної конструкції, подальший розвиток якої визначався характером їхніх взаємовідносин – загостренням та спадами конкуруючих позицій держав-експортерів та країн-імпортерів нафти.

Третя фаза відзначається посиленням позицій ОЕСР, за ініціативою яких у відповідь на нафтову кризу у листопаді 1974 року створюється Міжнародне енергетичне агентство, поза тим щорічні економічні саміти провідних промислових держав почали включати до свого порядку денного різноманітні питання, пов'язані з енергетикою.

Четверта фаза охопила ті процеси, які остаточно сприяли інтеграції провідних складових міжнародної енергетичної системи, попередній розвиток якої як зазначалося мав біфуркаційний характер. Зокрема, цьому сприяло налагодження глобального експортно-імпортного діалогу 90-х років, опосередкованого діяльністю Міжнародного енергетичного форуму. Характерним також для вказаної фази було те, що в цей період відбувається створення численних енергетичних інституцій, діяльність яких спрямовувалася на попередження та подолання різноманітних проблем, пов'язаних зі змінами клімату (IRENA, Міжнародне партнерство для співробітництва у сфері енергоефективності (ІРЕЕС), процесу формування яких буде присвячена увага дещо нижче).

Така періодизація процесів формування окреслених в ній акторів, діяльність яких у підсумку обумовила сучасний характер співпраці держав як в енергетичній сфері, включаючи взаємодію щодо відновлюваних джерел енер-

гії, так й особливості сукупної картини міждержавних зв'язків, тих політичних процесів, які супроводжують їх створення або руйнування, дає можливість більш детально охарактеризувати роль, яка покладалася на Міжнародне енергетичне агентство в той чи інший час.

Слід зазначити, що визначений Рішенням ОЕСР про заснування МЕА [20] перелік функцій організації зазнавав змін стосовно балансу його складових залежно від викликів часу, що супроводжували діяльність Агентства (власне за оригінальним задумом Генрі Кіссинджера створення МЕА мало послугувати стабілізації цін на нафту, що раптово зросло внаслідок політики, яка провадилася країнами-експортерами [21, с. 247]). Так, якщо на ранніх етапах діяльність МЕА переважно спрямовувалася на розробку заходів щодо опанування або попередження виникнення тих чи інших ускладнень стосовно стабільності енергетичних поставок, то на сьогодні значний обсяг часу та ресурсів організації присвячується реалізації статистичних досліджень, наданню консультацій щодо енергетичної політики, здійсненню прогнозів та формуванню енергетичних сценаріїв [22, с. 498]. Такі дослідження, зокрема, спрямовані на забезпечення доступу до надійної, прийнятної та чистої енергії як для держав-членів, так і для країн, що не є учасниками організації. Значна увага приділяється відновлюваним джерелам енергії, визнання яких в якості більш екологічно прийнятної альтернативи було відображене в Загальних цілях МЕА, затверджених у 1993 році. Саме відновлювана енергетика є тим інструментом, використання якого могло б сприяти зменшенню залежності держав від викопного палива, що ними імпортується, і буде слугувати як на користь їхньої енергетичної безпеки, так і загалом «сприяти диверсифікованості, гнучкості, ефективності в енергетичному секторі» [23, с. 49-50].

Варто також звернути увагу на те, що у 2005 році з метою зміцнення подальшої співпраці МЕА та країн «Великої вісімки» на саміті, що відбувся в місті Гленіглс (Велика Британія), у Заключному комюніке зазначається, що Агентство буде виступати радником стосовно альтернативних сценаріїв та стратегій з метою досягнення чистого, успішного та конкурентоспроможного енергетичного майбутнього [24]. Очевидно саме ця подія, а також наступне зближення діяльності вказаних інституцій зумовило те, що засноване на саміті «Великої вісімки» у 2009 році Міжнародне партнерство для співробітництва у сфері енергоефективності розмістило свій Секретаріат у штаб-квартирі МЕА з метою найбільш повного використання знань, досвіду та можливостей Агентства [25].

Неможливо заперечити, що саме Міжнародне енергетичне агентство є й на сьогодні чи не найбільш впливовим центром, завдяки якому здійснюється всеосяжний, комплексний підхід до розуміння різноманітних аспектів міжнародного співробітництва у сфері енергетики. Однак в силу того, що членами організації можуть бути лише країни-учасниці ОЕСР, які як неодноразово вказувалося залежать від імпорту значних обсягів викопного палива, неможливо з упевненістю визначити, чи зможуть відновлювані джерела енергії ефективним чином конкурувати з традиційними джерелами енергії, яким організацією приділяється значна увага. Ці та інші сумніви обумовили виникнення ініціативи щодо впровадження автономної спеціалізованої інституції, якою в наступному стала IRENA.

У своєму виступі на Міжнародній позачерговій конференції зі створення Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії ((IRENA), 2001р.) Герман Шеєр, член парламенту ФРН, визначив три основні передумови, що свідчать про необхідність створення вказаної мультинаціональної міжурядової організації, а саме: довготривале протиріччя між очевидною небезпечністю застосування ядерної енергії та енергії, що отримується за допомогою викопного палива, і дефіцитом політичних ініціатив з

впровадження різних видів відновлюваної енергії, покликаних попередити цю небезпеку; серед міжнародних організацій немає організації, подібної МАГАТЕ, щоб просувати глобальний розвиток та застосування альтернативної енергії; наявна загальна тенденція недооцінювати потенціал відновлюваних джерел енергії, як політиками та підприємцями, так і вченими та широким загалом [26, с. 53].

Створенню IRENA передував довготривалий процес міжнародних переговорів, завершальною стадією яких стала підготовча конференція в Мадриді 23-24 жовтня 2008 року, на якій 150 представників від 51 держави погодили статут та умови фінансування організації. 26 січня 2009 року на конференції в Бонні був підписаний установчий договір. Враховуючи масштаби та актуальність завдань, поставлених перед організацією, було важливо щоб IRENA розпочала свою діяльність настільки швидко, наскільки це б було можливо. Для уникнення розриву між ратифікацією Статуту вкворумом з 25 держав та нагальною необхідністю заснування IRENA, було ініційовано створення Підготовчої комісії, яка розпочала свою діяльність вже 27 січня. Між 2009 та 2011 роками відбулись п'ять сесій Комісії, на яких в якості тимчасової штаб-квартири було обрано місто Абу-Дабі та призначений тимчасовий

Генеральний директор Агентства. Статут організації набрав чинності 8 липня 2010 року, а її перша Асамблея відбулася 4 квітня 2011 року, що ознаменувало офіційне створення IRENA [26, с. 11-16]. Заснування організації стало важливим етапом у розвитку світової відновлюваної енергетики та очевидним свідченням змін, що відбуваються в глобальній енергетичній парадигмі як результат зростаючих взаємних зобов'язань урядів.

Таким чином, вказуючи на процес становлення інституційного механізму міжнародного співробітництва в сфері відновлюваної енергетики, можна констатувати, що оформленню, інтеграції, взаємодії міжнародних організацій як наскрізних елементів системи, що розглядається, передували різноспрямовані тенденції, що результувало створення складної, децентралізованої, фрагментованої сукупності міжнародних установ, чия діяльність або загалом слугує осередком для взаємодії держав у сфері відновлюваної енергетики, або впливає на неї лише опосередковано. За таких умов нагальною є необхідність належної систематизації існуючих установ, детального вивчення особливостей здійснюваної кожною з них діяльності, що б слугувало створенню найбільш ефективно оптимізованої системи міжнародних інституцій у сфері відновлюваної енергетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Urpelainen J. Your Place or Mine? Institutional Capture and the Creation of Overlapping International Institutions / J. Urpelainen, T. Van de Graaf // *British Journal of Political Science*. – 2013. – November 12. – 45 p.
2. Citelli M. Renewable Energy in the International Arena : Legal Aspects and Cooperation / M. Citelli, M. Barassi, K. Belykh // *Groningen Journal of International Law*. – 2014. – Vol. 2, No. 1 : Energy & Environmental Law. – P. 1–32.
3. European Environment Agency. Global governance – the rise of non-state actors. A background report for the SOER 2010 assessment of global megatrends. Technical report No 4/2011. – Luxembourg : Publications Office of the European Union. – 2011.
4. Creation of IRENA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irena.org/menu/index.aspx?mnu=cat&PriMenuID=13&CatID=30>
5. The ITER Story [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iter.org/proj/iterhistory>
6. International Partnership for Energy Efficiency Cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipeec.org>
7. Право международных организаций : учебник для бакалаврата и магистратуры / под ред. А. Х. Абашидзе. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 687 с.
8. Макарова Т. И. Доктрина международного права окружающей среды : формирование, основы, содержание / Т. И. Макарова // *Евразийский юридический журнал*. – 2013. – № 10 (63). – С. 51–54.
9. Генеральная Ассамблея ООН. Резолюция ГА ООН 1831 (XVII) Экономическое развитие и охрана природы, 1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/1831\(XVII\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/1831(XVII))
10. Генеральная Ассамблея ООН. Резолюция ГА ООН 2029 (XX) Объединение Специального фонда и Расширенной программы технической помощи в Программу развития Организации Объединенных Наций, 1965 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/2029\(XX\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/2029(XX))
11. A world of development experience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us
12. United Nations Development Programme. Changing with the World. UNDP Strategic Plan: 2014-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/UNDP_strategic-plan_14-17_v9_web.pdf
13. The United Nations General Assembly. GA Resolution 2997 (XXVII). Institutional and financial arrangements for international environmental cooperation. 1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/a27r2997.htm>
14. United Nations Development Programme. Medium-term Strategy 2010-2013. Environment for Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unep.org/PDF/FinalMTSGCSS-X-8.pdf>
15. The United Nations' inter-agency mechanism on energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-energy.org/about>
16. The United Nations. Promotion of new and renewable sources of energy. Report of the Secretary-General [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.un.org/esa/dsd/resources/res_pdfs/ga-66/SG%20report_Pro motion_new_renewable_energy.pdf](http://www.un.org/esa/dsd/resources/res_pdfs/ga-66/SG%20report_Pro%20motion_new_renewable_energy.pdf)
17. Международное экологическое право : Учебник / Отв. ред. П. М. Валеев. – М. : Статут, 2012. – 639 с.
18. Global Environment Facility. Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility. Washington, DC : Global Environment Facility. October 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thegef.org/gef/sites/thegef.org/files/publication/GEF_Instrument_Oct2011_final_0.pdf
19. Van de Graaf T. The Politics and Institutions of Global Energy Governance / T. Van de Graaf. – London : Palgrave Macmillan, 2013. doi:10.1057/9781137320735
20. Organization for Economic Co-operation and Development. Decision of the Council Establishing an International Energy Agency of the Organisation. 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iea.org/media/aboutus/history/decisionofthecouncil.pdf>
21. Leveret F. Consuming Energy : Rising Powers, the International Energy Agency, and the Global Energy Architecture. / A. S. Alexandroff, A. F. Cooper (Eds.). – Rising States, Rising Institutions: Challenges for Global Governance. Baltimore, MD : Brookings Institution Press and Centre for International Governance Innovation. – 2010. – P. 240–263.
22. Van de Graaf T. International Energy Agency / J. Sperl (Ed.), Handbook of Governance and Security. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Limited, 2014. – P. 489–503. doi:10.4337/9781781953174
23. Scott R. The History of the International Energy Agency / R. Scott. – Volume II. – Major Policies and Actions. OECD/IEA, 1994.
24. The Group of Eight. The Gleneagles Communiqué. Climate change, energy and sustainable development. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unglobalcompact.org/docs/about_the_gc/government_support/PostG8_Gleneagles_Communique.pdf
25. History [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipeec.org/history.html>
26. EUROSOLAR, World Council for Renewable Energy. The Long Road to IRENA. From the Idea to the Foundation of the International Renewable Energy Agency. – Bochum : Ponte Press, 2009.